

PRACOVNÍ LIST č. 1

Ekumenické komise pro české církevní dějiny 17. století

Vydává Ekumenická rada církví a Česká biskupská konference

podzim 2019

Kudy se ubíraly dějiny ekumenického dialogu

Milí čtenáři, dostáváte do rukou první díl pracovních textů k historickým událostem a okolnostem 17. století, které mezi námi křesťany, ale i v okolní společnosti budí dosud vášně nepříliš přátelské.

Cítíme jako povinnost tyto neuralgické body dějin vysvětlit, a více se tak zaměřit na to, co nás dnes a zítra spojuje, než na to, co nás včera rozdělvalo. Pracovní listy mají stejné znění i grafickou podobu jak v Katolickém týdeníku, tak tam, kde budou distribuovány do církví sdružených v Ekumenické radě.

Chtěli jsme odvést solidní práci, proto na následujících stránkách najdete texty od opravdových odbor-

níků. Chtěli jsme tuto problematiku také tak trochu odlehčit, proto jsme požádali o spolupráci „jaze“, tajemného autora „Oprásků sčeskí historie“, mezi českou veřejností dobře známých.

O vážných věcech mluvit i s úsměvem

Touto soutěskou našich dějin nás provede kat Mydlář, který svou práci ve své době odváděl opravdu „padni (hlava), komu padni“ – zcela nestranně a ekumenicky.

Přál bych si, aby práce společné komise Ekumenické rady církví a České biskupské konference přinesla ovoce. Abychom stáli v pravdě, a přitom se nebrali tak vážně. To by mohl být dobrý výchozí bod pro další společné kráčení dějinami. A tak: vezměte a čtěte!

P. STANISLAV
PŘIBYL,
generální sekretář ČBK

Ecclesia semper reformanda

Dějiny církve jsou používány ke zpochybňování křesťanské víry a jejího přínosu lidstvu, ale i sami křesťané je mohou prožívat tíživě jako břemeno.

Vždyť v nich najdeme řadu promarněných příležitostí, selhání, malostí i vložení zločinů, o to horších, že se děly v Božím jménu a jejich původci byli přesvědčeni, že slouží svatě věci. Jak se vyrovnat s problematičtějšími částmi dějin křesťanství?

K církevním dějinám určitá krizovost a vědomí nedostatečnosti podstatně patří. Po celé své dějiny každá církev byla, je a bude podchřistianizovaná, jejímu svědectví o Kristu vždy něco schází, nikdy není komplexní, uzavřené. I reformátoři Kalvín a Luther, kteří věřili, že po změně věrouky křes-

ťanství konečně začne „fungovat“, na sklonku svých životů trpce zjišťují, že věřící nově založených církví jsou podobně nedokonalými a hříšnými křesťany jako předtím.

Evangelijní ideál je nastaven tak vysoko (abychom do něj mohli stále dorůst), že jakákoli konkrétní historická realizace církevního společenství za ním nutně selhává už proto, že je tvoří lidé zranění vinou a nedostatečným poznáním. Přijetí této pravdy není výzva k rezignaci na úsilí o plnost Kristovy lásky, ale pozvání k realismu, nadhledu a trpělivosti. Reformační proces představuje moment, kdy si rozpor mezi ideálem a pozemskou realizací mohli věřící díky rozvoji školství, knihtisku a měst naplno uvědomit a prožít a vážně a vášnivě se pokusili o obnovu a nápravu.

Příběh křesťanství se může jevit jako sled krizí i díky samé dějinnosti, nutnému procesu změny a adaptace církevního života, služby a formulování nauky na nové historické podmínky tak, aby mohla plnit své základní po-

slání, zvěstovat evangelium a zprostředkovat spásu lidem vždy nové generace. Neexistuje žádná ahistorická forma křesťanství o sobě, jen vždy konkrétní historické realizace, jejichž schopnost pochopení a uskutečnění evangelijních ideálů je silně odvislá od konkrétní historicko-kulturní situace své doby. Ne vždy se taková adaptace podaří, zároveň spolu zápasí různé pohledy na chápání a prožívání víry.

V našem příběhu důsledků rozděleného křesťanství není skandál sám rozdělení, nýbrž způsob, jak na ně elity nově se definující církví (včetně katolické) zareagovaly. Místo aby se navzájem vnímaly jako konkurenční, ale sesterské varianty křesťanské víry, nahlížely na sebe vzájemně jako na pohanská, kacířská, dokonce satanská antináboženství, jejichž vyznavači nemají naději na spásu. Odtud vyhrcozenost konfesijních polemik, vzájemná nenávisť a krutost vojenských a mocenských konfliktů. Původně integrující prvek Západu – křesťanská víra

– se stala zdrojem a nástrojem nenávisťi a mobilizace jedné proti druhé. Cenu za toto fatální selhání platí církev v podobě masové sekularizace 19.–20. století.

Přesto není důvod ke skepsi a rezignaci. Přes všechna selhání a limity je přínos křesťanství k vývoji západní civilizace jako celku, včetně role a díla novověkých církví a denominací, klíčový a podstatný. A je důvodem k úžasu a vděčnosti, že navzdory vším lidským slabostem, institucionální sebezahledenosti, intelektuálnímu a duchovnímu ustrnutí na straně církevních představitelů si síla evangelia znovu a znovu nachází cestu a vítězí.

Tak dlouho křesťané bojovali mezi sebou, jestli bude Evropa katolická, kalvínská, nebo luterská, až i v důsledku tohoto boje zjistili, že už přestala být formálně a symbolicky křesťanská. Teprve pak se rodí a roste ekumenické hnutí. Kéž bychom se dnes učili z dějin rychleji.

P. TOMÁŠ PETRÁČEK,
církevní historik

Luther a Kalvín – jak to viděli oni

Německý augustiníánský mnich Martin Luther (1483–1546), plný úzkosti ohledně své věčné spásy, našel naději v tom, že spravedlivý je spasen pouhou Boží milostí (sola gratia), jejímž předpokladem je víra (sola fide).

V roce 1517 poprvé kritizoval papežskou církev v otázce odpustků – nahrazení úkonů kajícího peněžitou almužnou. V roce 1520 byl exkomunikován a následně na něj byla uvalena říšská klatba. Ve stejné době začal překládat Bibli do lidového jazyka – němčiny – a současně rozvíjel svou novou nauku, podepřenou myšlením sv. Pavla a sv. Augustina a ústící v tvrzení, že

předpokladem spásy je pouhá víra. Luther se tehdy opíral jen o absolutní autoritu Písma (sola Scriptura). Odmitl křesťanské skutky jakožto základ spasení a zjednodušil rovněž liturgii, takže se zrodila bohoslužba postrádající mj. mešní „obětování“ Krista ve svátosti oltářní. Postupně dospěl jen

ke dvěma zásadním církevním svátostem, jimiž jsou křest a večeře Páně. Při té je svátost oltářní (v níž je přítomen sám Kristus) přijímána pod obojí způsobou. Víra v očistec a roli Panny Marie a svatých při lidském spasení u Luthera mizí. Každý věřící je u něj povolán k poznání Písma svatého. Ře-

holní duchovenstvo je podle Luthera nadbytečné, ba škodlivé. Protestantští kněží se mohou ženit. Církevní statky jsou sekularizovány a církev je teritoriální institucí pod kontrolou státu.

Spása jen pro vybrané

Podle Jana Kalvína (1509–1564), Francouze usazeného v Ženevě, přináší spásu (po vzoru Luthera) opět jen sama víra a jedinou možnou, ba absolutní autoritou života křesťana a církve je Bible. Víra, jež je předpokladem spasení (na rozdíl od Lutherova názoru), je však dána jen těm, které Bůh předurčil ke spásu. V Kalvínově učení a později v reformovaném křesťanství opět hrají roli pouze dvě svátosti: křest a eucharistie, přičemž Kristova reálná přítomnost ve svátosti oltářní je zpochybněna. Křesťanské kostely, v nichž se koná bohoslužba, musí být zbaveny všech náboženských obrazů.

OLIVER CHALINE, historik,
odborník na dějiny střední Evropy,
překlad Tomáš Parma

Náboženská mapa Evropy počátku 17. století

Evropa se na počátku 17. století skládala z několika velkých územních celků (Polsko-Litva, španělská a rakouská habsburská monarchie, Francie, Anglie, Švédsko a Osmanská říše) a oblastí politicky a konfesionálně velmi roztržštěných (jako německá část Říše nebo severní Itálie). Znala stabilní hranice států, ale hranice konfesní byly pohyblivé. Katolická církev držela svůj vliv především v Itálii a na

Pyrenejském poloostrově. Ve Francii byl katolicismus většinovým náboženstvím i náboženstvím krále, přesto kalvinistická menšina, právně uznaná Nantským ediktem (1598), měla svou náboženskou, politickou i vojenskou organizaci. Jižní část Nizozemí pod španělskou vládou zaznamenává zřetelnou katolickou obnovu, zatímco španělské provincie na severu – s malou katolickou menšinou – jsou ovlá-

dány kalvinisty. V Anglii je státní církev puritány považována za málo protestantskou, tzn. křesťanskou, katolíci zde zůstávají pronásledovanou menšinou, s oporou jen v Irsku.

Ve Svaté říši římské bylo díky Augsburskému míru z roku 1555 luterství uznáno vedle katolické církve jako oficiální náboženství, na rozdíl od vlivného kalvinismu. Také v podunajské monarchii lze spatřovat rozdíl me-

zi zákonem a realitou. V českých zemích existovali oficiálně pouze katolíci a utrakvisté. Vlivná Jednota bratrská byla stále ještě postavena mimo zákon. Teprve roku 1609 majestát císaře Rudolfa II. vytvořil národní „utrakvistickou“ církev, k níž náležela i Jednota, a vymezil podmínky vzájemného soužití podle České konfese.

OLIVER CHALINE,
překlad Tomáš Parma

Tridentský koncil ustanovil pravidla liturgie i svátostí

● Tridentský koncil zasedal v letech 1545–1563.

● Roku 1546 potvrdil oficiální seznam biblických knih a znovu nařídil užívání Vulgáty – latinského překladu Písma. Vysvětlil, že tradice tvoří s Písmem jeden celek, pokud byla přijata od Krista nebo vnuknutím Ducha Svatého a je uchována prostřednictvím nepřetržité apoštolské posloupnosti.

● V letech 1546–1547 vydal dekrety o prvotním hříchu a ospravedlnění, které rovněž čelily protestantismu.

● Roku 1547 bylo potvrzeno učení o sedmé svátosti a schváleny dekrety o křtu a biřmování. Na dekrety o eucharistii, svátosti pokání a posledním pomazání došlo roku 1551, na dekrety o kněžském svěcení a manželství roku 1563.

Matthias Burghelechner: Tridentský koncil (16. století).

Snímek Wikimedia

● V letech 1562–1563 byly přijaty dekrety o přijímání podobojí (povolení laického kalicha bylo některým církevním provinciím, včetně českých zemí, povoleno roku 1564 a roku 1584 zase zrušeno), obětním charakteru mše, kněžském svěcení, manželství, očištění, účtu k relikviím svatých a posvátným obrazům a nakonec i o odpustcích. Katolická církev nyní přesně věděla, v co má věřit a jak má jednat.

● Tridentský koncil znamenal také definitivní vítězství papeže nad koncilním ideálem 15. století, protože uskutečnění koncilních dekretů je nyní v gesci římského biskupa, jemuž podléhají všichni ostatní biskupové.

OLIVER CHALINE,
překlad Tomáš Parma

Rudolfův majestát znamenal svobodu víry

Počátek 17. století
v českých zemích?
Doba vyhocených
konfesijních sporů.

Vláda psychicky labilního Rudolfa II. byla ohrožována zevnitř i zvenčí. Otrásly jí především nájezdy Turků a roku 1605 i Bočkajovo povstání v Uhrách. Již v této době čeští stavové podobojí žádali na pražském sněmu císaře – ten totiž dlel v Praze, aby povolil nekatolické vyznání víry: Českou konfesi z roku 1575, a vrátil jim také právo jmenovat správce konzistoře podobojí (tzn. úřadu, který by dohlížel na dodržování dohod o náboženství).

Spor Rudolfa II. s bratrem Matyášem oslabil císařovu moc. Matyáš, za podpory rakouských, uherských a moravských stavů, vojenskou výpravou Rudolfa donutil, aby se vzdal vlády v těchto zemích. Stavby české, věr-

né císaři, pak vyvinuly na Rudolfa tlak, aby Českou konfesi uznal a aby vyhlásil náboženskou svobodu. Rudolf II. sice s nimi dlouho vyjednával, ale nakonec 9. července 1609 podepsal

tzv. Majestát – listinu představující zřejmě nejliberálnější náboženský zákon 17. století. Ti, kdo se hlásili k České konfesi, tedy mj. Jednota bratrská a němečtí luteráni v pražských mės-

tech, mohli nyní svobodně vyznávat a praktikovat svou víru. Stavby podobojí dostaly do své moci pražskou dolní konzistoř a univerzitu. Mohly si volit defenzory – světské obránce náboženství. Šlechta na svých statcích měla nyní dovoleno svobodně zřizovat nové chrámy a školy. V královských městech mohly svobodně vyznávat své náboženství obě strany – jak pod jednou, tak podobojí způsobou. Závěrečné ustanovení Majestátu obsahuje i prohlášení náboženské svobody pro poddané, které jejich vrchnosti nesměly a neměly nutit ke změně vyznání.

Majestát byl spolu s dohodou mezi stavby pod jednou a podobojí (tzv. Porovnáním) vložen do zemských desek, a stal se tak součástí legislativy království. Obdobný majestát vydal Rudolf II. o několik týdnů později (20. srpna) také pro Slezsko. Morava, která připadla Matyášovi, podobnou koncesi nikdy nedostala.

JIŘÍ JUST, Historický ústav ČAV,
a TOMÁŠ PARMA, CMTF UP

Spor o kostely vyvrcholil povstáním

Brzy po vydání Rudolfova majestátu se ukázaly jeho slabiny. Čeští stavové od tohoto privilegia, které si vynutili, očekávali nápravu náboženských poměrů, ty ale zůstávaly nestabilní.

Čas totiž odhalil nedostatky chvatně připraveného dokumentu. Nebyly si ze fatální, ale přispěly k vyostření situace. Na statcích osekckého kláštera

v severočeském Hrobu a ve východočeském Broumově, který patřil benediktinům, se místní měšťané-luteráni rozhodli vystavět vlastní kostely. S tím

sice Majestát počítal, výslovně však neuváděl, že ke stavbě nekatolických chrámů může dojít také na panstvích církevních institucí. V obou případech se tak stalo proti vůli místní vrchnosti. V Hrobech to byl tehdy pražský arcibiskup Jan Lohelius, v Broumově opat Wolfgang Zelendar z Prošvic.

Podle Majestátu měl sporné případy, jimiž novostavby v Hrobu a Broumově byly, řešit zvláštní soud. Bohužel

ani jedna strana – jak defenzori zastupující nekatolíky, tak katolické instituce – patrně z obav z precedentu takového rozhodnutí nepožádala o jeho svolání.

Situace vyústila v Hrobu ve zboření chrámu, v Broumově zase v jeho vynucené uzavření. Obojí přispělo k velkému pobouření mezi protestanty a stalo se záminekou k stavovskému povstání roku 1618.

JIŘÍ JUST a TOMÁŠ PARMA

Zlotřilých vojáků pasovských vpád

Sešlý a nemocný Rudolf II. se nechtěl smířit se ztrátou moci, navíc ve prospěch nenáviděného bratra Matyáše. Se slezským katolickým knížetem Václavem Těšínským proto císař vyjednával patrně o vojenském převratu na Moravě. Obrátil se také na svého bratrance Leopolda – pasovského biskupa. Rudolf II. očekával, že mu Leopold může pomoci uskutečnit jeho politické plány.

Pozvání vojsk

Na počátku roku 1611 proto pozval do Prahy pasovské vojsko. To 15. února obsadilo Malou Stranu. V nastalém zmatku a strachu začala pražská chudina rabovat katolické kláštery, protože jejich osazenstvo považovala za pasovské agenty.

Jan Goth: Vpád pasovských vojsk do Prahy.

Repro KT

Při vyplnění františkánského kostela Panny Marie Sněžné násilně zahynulo 14 řeholníků – v roce 2012 byli prohlášeni za blahoslavené. Vypleněn byl tehdy také minoritský klášter Na Františku, benediktinský na Slovanech a augustiniánský na Karlově.

Zachránce Vok

Pasovské vojsko se nakonec z Prahy stáhlo. Škodám, které by mohlo v Čechách napáchat, zabránil jihočeský velmož Petr Vok z Rožmberka. Vyplacení pasovských žoldnéřů ho stálo veškeré rodinné jmění. Rudolf II. v důsledku nezdařeného pasovského vpádu abdikoval na český trůn. V květnu 1611 byl českým králem korunován Matyáš a sám Rudolf nedlouho poté zemřel. JIŘÍ JUST a TOMÁŠ PARMA

Stavy proti císaři: když chybí vůle k dialogu

Od počátku roku 1618 bylo náboženství jedním z hlavních témat opozice proti císaři. Nešlo jen o kostely v Hrobu a Broumově. Stavy si chtěly udržet moc.

A protože v nábožensko-politickém konfliktu mezi stavy a císařem fatálně chyběla ochota dohodnout se a obě strany byly stejně neústupné, výsledkem bylo povstání a následně evropské střetnutí.

Náboženská snášenlivost, která panovala v Čechách po většinu 16. století a na Moravě dosáhla mimořádných

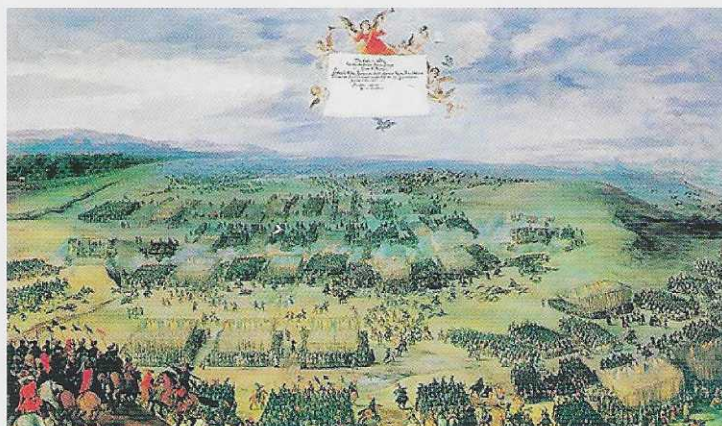
rozměrů, se nyní rychle vytrácela. Rivalita mezi protestanty a katolíky sílila s prosazováním tridentských reforem a s postupující rekatalizací, podporovanou Habsburky, a též s rozpory v táboře protestantů. Ta část stavovské opozice, kterou inspiroval reformační proud zahájený Janem Kalvínem, měla sklony k radikálním řešením.

Sebevědomí stavů dodávalo jejich angažmá v době vpádu Pasovských. Stejně tak byli přesvědčeni, že když budou tláčit na panovníka, vy mohou si ústupky, jak se to stalo v případě Rudolfova majestátu.

Dlouhodobě napjatá situace v Čechách tak vyústila ve válečný konflikt. Tato historická zkušenost je jasným příkladem toho, že kde chybí vůle k dialogu, není daleko ke krajnostem. A ty s sebou zpravidla nesou nevratné následky. JIŘÍ JUST a TOMÁŠ PARMA

Stavovské povstání určilo osud Evropy

Dnes se nám jeví, že výchozí událost stavovského povstání v roce 1618 – tedy defenestrace – byla zamýšlena tak, aby mosty váhajících a nerozhodných byly rázem strženy, stejně jako cesta ke kompromisu.

Pieter Snayers: Bitva na Bílé hoře (1620).

Snímek Wikimedia

Je zajímavé, že události roku 1618 se odehrávaly podle povědomého scénáře. Jako by se opakovalo, co už bylo vyzkoušeno před vydáním Rudolfova majestátu: stavovské shromáždění se změnilo ve sněm, který jmenoval třicetičlenné direktorium. Historiky překvapuje, že stávající zemské či královské úřady tehdy dále fungovaly.

Prezidentem direktoria se stal Václav Vilém z Roupova – žák a pokračovatel významného protestantského politika Václava Budovce z Budova. Velitelem vojska byl jmenován Jindřich Matyáš Thurn. Jeden z prvních dokumentů, které direktorium 25. května 1618 schválilo, byla tzv. Druhá apologie stavů Království českého. Text byl podle všeho sepsán s předstihem.

Vídeň byla v otázce vztahu k českým rebelům rozdělena. Císař Matyáš a s ním „jeho druhé já“, kardinál a vídeňský biskup Melchior Khlesl, by dali přednost smírnému urovnání, zatímco Matyášův nástupce na českém trůně Ferdinand Štýrský od počátku soudil, že české povstání musí být exemplárně potlačeno.

Čeští stavové hledali vojenskou pomoc na dvoře falckého vévody Fridricha, kde se jim podařilo dojednat zvláštní vojenský podník. Fridrich Falcký za benátské peníze naverboval ve jménu italského vévody Karla Emanuela Savojského nevelkou armádu, která pod velením Arnošta Mansfelda počátkem září 1618 vstoupila do Čech. Pomoc stavové žádali i v Nizozemí, avšak finanční podpora odtud přišla se značným zpožděním a ve skromné míře. Stavové spoléhali také na anglického krále Jakuba I., ale ten byl upřímným zastáncem míru a do konfliktu odmítal zasahovat.

Čeští stavové neměli další kroky promyšlené. Improvizovali a chyběla jim dlouhodobá strategie. Především však v konfliktu s vládoucí habsburskou dynastií zcela přecenili své síly. A tak povstání skončilo neúspěchem a mnoho národů uvrhlo do třicet let trvající války, která změnila náboženskou i politickou podobu Evropy.

JAROSLAV ČECHURA,
historik, KTF UK

O Ekumenické komisi pro české církevní dějiny 17. století

Ekumenická rada církví a Česká biskupská konference společně ustavily Ekumenickou komisi pro české církevní dějiny 17. století, která svou prací přispívá k pochopení a reflexi tohoto obtížného období naší minulosti. Je složena z odborníků i ze zástupců církví, včetně předsedů České biskupské konference a Ekumenické

rady církví, aby mohla zohledňovat jak vědecko-historický pohled na minulost, tak živou zkušenost, jak je dnes v církvích prožívána. Každý rok komise organizuje odborné kolokviu k některému palčivému tématu naší minulosti. Prozatím proběhla kolokvia o exilu (2018) a posvátném obraze a obrazoborectví (2019).

Jedním z výstupů jsou pracovní listy pro široké publikum, církevní i ne-církevní, školy i farnosti. Tyto listy zpracovávají z ekumenického a historicky poučeného pohledu uzlové body naší minulosti. První z nich nyní držíte v ruce.

P. PETR JAN VINŠ,
generální sekretář Ekumenické rady církví

KONTAKT

Komise17st@gmail.com
www.ekumenickarada.cz/17století

Práce Ekumenické komise pro české církevní dějiny 17. století se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury ČR.